

YUSUF EKİNCİ • Kürt Sekülerleşmesi

YUSUF EKİNCİ 1984 Dörtöyl doğumlu. İlk ve orta öğrenimini Dörtöyl ve Batman'da tamamladı. Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden mezun oldu. Gaziantep Üniversitesi'nde Sosyoloji Anabilim Dalı'nda "Müslüman, Proleter, Muhafız: Türkiye'de Anti-Kapitalist Müslümanlar" başlıklı teziyle yüksek lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nde Sosyoloji Anabilim Dalı'nda "Kürt Sekülerleşmesi: Kuşak Farklaşması Bağlamında Diyarbakır'da Dini Değişim" başlıklı teziyle doktora derecesini aldı. *Bizim Müstakbel Hep Harap Oldu* (2016, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) adlı kitaba eş yazar olarak, muhtelif kitap ve dergilere ise kitap bölümleri ve makaleleriyle katkıda bulundu. Çalışma konuları ve ilgi alanları arasında sosyal teori, din sosyolojisi, göç sosyolojisi, toplumsal değişim ve etnisite vardır. Gaziantep'te öğretmen olarak çalışmaktadır.

İletişim Yayınları 3176 • Araştırma-İnceleme Dizisi 530

ISBN-13: 978-975-05-3331-0

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Sertaç Kayar

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

YUSUF EKİNCİ

Kürt Sekülerleşmesi

Kürt Solu ve
Kuşakların Dönüşümü

Anneme ve babama...

İnsanlar babalarından çok içinde yaşadıkları zamana benzerler.

– MARC BLOCH

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
----------------	----

Giriş	15
--------------------	----

YÖNTEM VE SAHA ÜZERİNE	26
------------------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

<i>Kürt Sekülerleşmesinin Sol/Sosyalist Temelleri</i>	35
--	----

1960'LAR: KÜRT SOLU TARİH SAHNESİNE ÇIKIYOR	37
---	----

1970'LER VE SONRASI: KÜRT SOLU RADİKALLEŞİYOR	39
---	----

KÜRT SOLUNUN GÖZÜNDEN DİN/GELENEK	44
---	----

1960'lardan 1980'lere: Aydınlanmacı tutum	45
---	----

Karşıtlıktan pragmatizme: PKK ve din/gelenek	49
--	----

<i>Kuruluş manifestosundan 1990'lara: "Truva atı" İslâm</i>	50
---	----

1990'lardan bugüne: <i>Dinin araçsal gücünün keşfi</i>	54
--	----

SONUÇ	61
-------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

<i>Kürt Politik Toplumsallaşması: Siyasallaşma Deneyimleri</i>	65
---	----

TOPLUMSALLAŞMA VE POLİTİK TOPLUMSALLAŞMA	66
--	----

BİRİNCİL TEMAS BÖLGELERİ: POLİTİK AİLE	68
--	----

İKİNCİL TEMAS BÖLGELERİ: POLİTİK ÇEVRE	73
Acının politizasyonu: “Sonra anladım ki Lice yangınları, göçebe hayatımız olmuş, çok akrabamız vefat etmiş”	75
Okul ve akran grubu: “O politik çağır bende lisede oldu”	83
Tepkisel siyasallaşma: Türk milliyetçiliğiyle karşılaşmak	86
Okuyarak siyasallaşmak: “Bizim ebeveynler sınavı kazanır mı diye kaygı duyarken biz sol literatürü okuyorduk”	94
Politik bir temas bölgesi olarak Med TV: “Bizim odalar çok geniş değildi ama haber saatinde dolup taşardı”	96
Newroz’un politik kimliğin oluşumuna etkisi: “Benim zaten asıl patlama noktam o ilk Newroz’a katılmam oldu”	100
Politik bir şehirde büyümek: “İşte sokağa çıkma yasakları, burada bilmem kim öldürülmüş, burada eylem var”	105
SONUÇ	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

<i>Kuşaklar ve Politik Sekülerleşme</i>	113
KUŞAK FARKLILAŞMASI, KUŞAK BİRLİKLERİ VE KUŞAK BOŞLUĞU	113
POLİTİK SEKÜLERLEŞMEYE KUŞAK PROFİLLERİ ÜZERİNDEN BİR BAKIŞ	117
Tek boyutlu farklılaşma: Politik benzerlik seküler ayrışma	119
Çift katmanlı farklılaşma: Politik ve seküler ayrışma	127
MESAFELİ YAKINLIK: HEM DİNDAR HEM KÜRT SOLUNA YAKIN OLMAK	134
RADİKAL SEKÜLERLEŞME: “KAFASINI SECCADEDEN KALDIRMAYAN MUHAFAZAKÂR AİLEM VAR, DÜŞÜNCELERİMİ SÖYLERSEM DİREKT KÂFİR DERLER”	139
RASYONEL DİNDARLIK VE SOL-İSLÂM’IN CAZİBESİ	145
SONUÇ	150

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

<i>Din, Gelenek, Giyim Kuşam ve Gündelik Yaşam</i>	153
FLÖRT, EVLİLİK, BOŞANMA PRATİKLERİNDE DEĞİŞİM	153

KUŞAKLARIN GÖZÜNDEN İBADETLER VE ALKOL	160
Bir taktik: “-mış gibi” ibadet etmek	162
Kuşaklar ve alkol	164
SEKÜLERLEŞMEYİ GİYİM KUŞAM ÜZERİNDEN OKUMAK	166
Başörtüsünün yükü: “Çünkü çok yorucu”	167
KİŞİ ADLARINDA DEĞİŞİM	176
YAŞLILIK-GENÇLİK HİYERARŞİSİNDE DEĞİŞİM	178
SONUÇ	180

BEŞİNCİ BÖLÜM

<i>Kürt Sekülerleşmesinin Toplumsal Cinsiyet Boyutu</i>	183
KUŞAKLARIN GÖZÜNDEN KADIN MESELESİ	188
Çift katmanlı farklılaşma ve kadın meselesi	188
Tek boyutlu farklılaşma: Politik benzerliğin sınırları	191
BİR KUŞAK ÇATIŞMASI ÖRNEĞİ: DARA VE BABASI AZİZ'İN HİKÂYESİ	199
“MÜSLÜMAN FEMİNİSTLER”: DİNİ TARİHSEL VE RASYONEL OKUMAK	207
GELENEKSEL CİNSİYET ROLLERİNDEN KOPAMAMAK: EŞİTLİKÇİ SÖYLEMİN PRATİK SINIRLARI	211
Hemdem ve kızı Zilan'ın hikâyesi	214
DİNDAR-ANNE SEKÜLER-BABA	217
KUŞAKLARIN GÖZÜNDEN LGBT MESELESİ	220
“Sapkınlık” ve “normallik” arasında: Kuşaklar LGBT hakkında konuşuyor	222
Diyarbakır'da bir “Kürt LGBT”si: Keskesor ve “görünürlük politikası”	228
SONUÇ	231

ALTINCI BÖLÜM

<i>Tepkisel Sekülerleşme: “Bunlar Müslümanca Ben Değilim”</i>	235
HÜKÜMETİN VE CEMAATLERİN YOL AÇTIĞI “SOĞUMA”: “MÜSLÜMANLAR DEYİNCE İYİ ŞEYLER GELMİYOR ARTIK AKLIMA”	237

KÜRT HİZBULLAHI, İŞİD VE DİNSEL ŞİDDETİN YOL AÇTIĞI “SOĞUMA”	247
CUMA NAMAZINA POLİTİK GEREKÇELERLE GİTMEMEK	251
SONUÇ	255

YEDİNCİ BÖLÜM

<i>Sonuç ve Tartışma:</i> <i>Kürt Sekülerleşmesini Çerçevelemek</i>	257
RADİKAL SEKÜLERLEŞME, KUŞAK BOŞLUĞU VE HAFIZA ZİNCİRİ	265
SONSÖZ	271
KAYNAKÇA	273

TEŞEKKÜR

Elinizdeki kitap, Kürt toplumunda yaşanan sekülerleşme sürecini hızlandıran nedenlerden biri olarak Kürt solunun kuşaklar üzerindeki etkisine odaklanıyor. 1960'lardan itibaren filizlenmeye başlayan ve 1970'lerde muhtelif örgütlerce temsil edilen Kürt sol/sosyalist düşüncesi, toplumsal etki alanını peyderpey genişleterek 2000'lere gelindiğinde Kürt toplumunda hegemonik bir güç haline geldi. Kürt solunun dolaylı etkileri sonucunda geçmişten bugüne kültürel ve dinî alanlarda da önemli değişimler yaşanıyor. Özellikle 1990'lara doğru siyasal ve toplumsal zeminde hegemonyasını genişletmeye ve pekiştirmeye başlayan Kürt solunun temsil ettiği örgütsel ve siyasal yapı, toplumsal ve kültürel bir değişimi de temel politika olarak benimseyerek Kürt toplumunun sekülerleşmesinde bir katalizör olarak işlev gördü. Bu sebeple hâlen birçok genç sol-sosyalist görüşün sekülerleştirici etkisiyle önceki kuşaklardan hızla farklılaşıyor. Son birkaç on yılda etkileri gözle görülür düzeyde hissedilen bu değişimler, Kürt toplumunun “dindar bir toplum” olduğu yönündeki ezberleri de sarsıyor.

Kitaba temel oluşturan araştırma, hâkim sol/sosyalist dinamikler üzerinden siyasallaşan gençlerin önceki kuşaklara kıyasla nasıl bir değişim yaşadıklarını anlamayı amaçlıyor. Muh-

telif sosyalleşme muhitleri üzerinden gerçekleşen siyasallaşma deneyimlerinin sonucunda gençler ebeveynlerine kıyasla dine, doğaüstüne ve geleneksel kültüre daha akılcı bir zaviyeden yaklaşıyorlar ve önceki kuşakların tutum, değer ve davranışlarını belirleyen geleneksel/dinî ilkelere ziyade seküler ilkelere gündelik hayatlarında kılavuz olarak kullanmaya başlıyorlar.

2021 yılının Ocak ayında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda savunduğum doktora tezime dayanan bu kitap, isimlerini anmadan geçemeyeceğim birçok kişinin katkısıyla son şeklini aldı. İlk olarak tez danışmanım Prof. Dr. Ramazan Yelken'in adını anmak isterim. Hem teknik hem de politik açıdan zor olacağı en başından belli bir konuyu benimle çalışmayı kabul etti ve kendisine araştırma konusunu açtığım andan tez savunmasına kadar farklı aşamalarda rehberliğini esirgemedi. Bazı konularda farklı düşünceler de iyi niyetinden şüphe etmediğim yol gösterici eleştirileri için ona müteşekkirim. Savunma kurulunda yer alarak kıymetli öneri ve yönlendirmeleriyle tezin son şeklini almasında katkıları olan Prof. Dr. Tefik Erdem'e ve Prof. Dr. Cevat Özyurt'a, kuramsal ve kavramsal katkılarıyla tezi güçlendirdikleri için Prof. Dr. Aytül Kasapoğlu'na ve Dr. Ali Zafer Sağır-oğlu'na, hem savunma jürisinde yer alarak hem de tezin farklı aşamalarında eleştiri ve önerilerini sunarak sekülerleşmeyle ilgili teorik katkılarıyla ufku genişleten, ayrıca tezin uzun bir versiyonunu Adana'nın dayanılmaz yaz sıcağında baştan sona okuyarak gerçek anlamda ter döken Dr. Volkan Ertit'e teşekkür borçluyum.

Diyarbakır'daki dostlarıma ne kadar teşekkür etsem az. Saha araştırması çok daha zorlu ve sıkıntılı geçebilecekken onların desteği sayesinde bu süreci daha az zorluk yaşayarak tamamladım. Ömer Keskin, Diyarbakır'da kaldığım süre boyunca benimle evini paylaşarak en büyük zorluklardan biri olan mekân problemimi çözmüş oldu. Rawest Araştırma'nın kurucu ve yöneticileri Reha Ruhavioğlu ve Roj Girasun katılımcılara ulaşmada yaşadığım zorlukları aracı rolleriyle hafifleterek beni büyük bir yükten kurtardılar. Benzer bir rolü Abdurrahim Ay,

Cihan Ülsen, Mehmet Balık, Derya Çok, Mücahit Tekin, Feyzi Baran, Ahmet Aksoy, Devrim Mert ve Menaf Gür de gördü. Tek tek hepsine ve özellikle araştırma boyunca görüşme teklifimi geri çevirmeyerek sorularımı sabırla yanıtlayan katılımcılara içten teşekkürler.

Gaziantep Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Nuri Gültekin'in adını özellikle anmak isterim. Farklı bir alandan geldiğim için henüz çaylak bir sosyoloji talebesi olduğum yüksek lisans aşamasında ondan ders almak ve onun her koşulda cesaretlendirici rehberliğinde tez yazmak büyük bir şanstı benim için. Çokça müstefit olduğum "Din, Kültür, Toplum" dersinde yaptığımız okumalar ve tartışmalar sonraki süreçte ilgi alanlarımı ve çalışma konularımı belirledi. Bu açıdan elinizdeki çalışmanın entelektüel temellerinde onun da harcı var. Ayrıca bu kitabın yayınlanması onun aracı rolü sayesinde mümkün oldu, bu açıdan da ona teşekkür borçluyum. Çalışmamı kitaplaştırma imkânı sağlayan Tanıl Bora'ya ve İletişim Yayınları çalışanlarına teşekkürlerimi sunuyorum. Kitabın farklı bölümlerini okuyarak kıymetli görüş ve eleştirilerini paylaşma nezaketi gösteren dostlarım Osman Sevim, Uğur Nazlıcan, Sinan Kızılkaya, Reha Ruhavioğlu, Abdurrahman Yalçı, Ali İhsan Gültekin, Abdurrahim Ay, Bilal Medeni ve Mücahit Sağman'a içten teşekkürler. En büyük teşekkürü ise araştırma boyunca çok kez yanında olamadığım oğlum Ahmet Erdem'e ve çalışmanın sıkıntılarını benimle paylaşarak anlayışı, sabrı ve ilgisiyle bana güç veren sevgili eşim Elif'e borçluyum. Descartes'in şu sözleri ona duyduğum minnettarlığın ifadesi olsun: "Hiçbir engelle karşılaşmaksızın boş vakte sahip olmamı sağlayanlara bana yeryüzündeki en şerefli mevkileri sunacak kimselere olduğundan her zaman daha çok minnet borçlu olacağım."

Giriş

Serberz,¹ birkaç kuşağı Kürt medreselerinde eğitim görmüş dindar bir ailenin son kuşağına mensup seküler bir genç. 1984 yılında Lice'de on bir kardeşli bir ailede doğdu. Henüz sekiz yaşındayken, 1990'lı yılların şiddetli çatışmalarından etkilenen ailesiyle birlikte Lice'den Diyarbakır'a taşınmak zorunda kaldı. Yoksul Suriçi'nde mütevazı bir eve yerleştiler. Çocukluğu politik açıdan hareketli bir çevrede geçti Serberz'in. Çatışmaların, faili meçhullerin, ev baskınlarının ve kitlesel protestoların eksik olmadığı bir semt ve şehirde büyüdü. 1990'ların ortasından itibaren Newroz etkinliklerine katılan, MED TV ve Roj TV gibi kanalları izleyen bir ailede yetişti. İmam olan babası Kürt-sol partilere yakınlık duyuyordu:

Hani babamın Kürt medreselerinden gelmesinden, eğitim almasından dolayı oradan gelen bir milliyetçilik, bir Kürtçülüğü vardı. Dolayısıyla Kürtlerin hakları için mücadele ettiğini söyleyen hangi parti olursa ona destek verirdi. İlk Kürt legal partisi ortaya çıktığından beri babam destek verir bu sebeple.

Kısacası, Serberz politik eğilim itibarıyla Kürt soluna yakın ve dindar bir ailede yetişti. Kent ortamı onun için yeni imkân-

1 Serberz ismi, Zazaca "mağrur, başı dik" anlamına geliyor. Kitapta geçen kod isimler görüşmeler sırasında bizzat katılımcılar tarafından belirlendi.

lar da sağlıyordu. Beş yaşından itibaren büyük abisinden ve babasından aldığı dinî eğitimler liseye kadar aralıklı olarak devam etse de babası ve önceki kuşaklar gibi medresede değil milli eğitim okullarında okudu. Liseye kadar ailesi paralelinde bir dünya görüşüne ve din anlayışına sahip olan Serberz için lise dönemi, ailesinden farklı düşünmesinde önemli bir dönüm noktası oldu. Arkadaş çevresinin ve bu çevre ile yaptıkları okumaların etkisiyle siyasi olarak o dönem etkili olan Kürt sol hareketine yakınlaştı:

Lise dönemi sol literatürü okuduğum zamanlara denk geliyor. Ben hatırladığım kadarıyla din neredeyse anlamsız olmuştu benim için. Daha çok olayı eşitlik ve özgürlükler sağlansın şeklinde savunuyorduk. Ve bunun önünde din bir engelse, din de gitsin şeklinde bir yaklaşım vardı.

Dolayısıyla Serberz'in lisede, yakın arkadaş çevresinde yaşadığı siyasallaşma deneyimleri politik ve dinî yönelimini belirleyen önemli bir eşikti. Onun siyasi/ideolojik eğilimi, dolaylı veya direkt bir şekilde dine bakışını da etkiledi; ibadetleri terk etti, dine eleştirel yaklaştı ve nihayetinde sekülerleşme lehine bir değişim sürecine girdi. Serberz, bugün siyasi açıdan kendisini "sol/sosyalist çizgiye yakın", dinî açıdan ise "sekülerizm yanlısı" ve "deist" olarak tanımlıyor.

Bir sekülerleşme hikâyesi bu. Geleneksel medrese eğitimi almış dindar kuşaklara dayanan bir aile geleneğinde yaşanan trajik kırılmanın hikâyesi. Yüzyıllardır süregelen geleneksel Kürt dindarlığının son kuşakta uğradığı kesintinin sembolik bir örneği. Bu hikâye, Kürt kuşakları arasında yaşanan değişim açısından simgeseldir. Bugün Diyarbakır'da bu tür değişim hikâyelerinin ve aileden tevarüs eden dinî anlayışa yönelik redd-i miras tutumlarının sayısız örneğiyle karşılaşmak mümkün.

* * *

Son yıllarda Türkiye'de Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerde ve özellikle bu araştırmanın da sahası olan Diyarbakır'da Serberz örneğinde olduğu gibi önceki kuşaklara kıyas-

la genç kuşakların dine/geleneksel kültüre yönelik tutum, değer ve inançlarında gözle görülür bir değişim yaşanıyor. Bölgede 1950'lerden itibaren etkisini gösteren göç, eğitim ve kentleşmeyle somutlaşan modernleşme süreci ve bununla da ilişkili olarak 1960'lardan itibaren görünür olmaya başlayan sol/sosyalist hareketler (McDowall, 2004: 533-535; Romano, 2006: 41-42) birçok alanda önemli değişimleri tetikledi. Kürt bölgesinde etkili olan sol/sosyalist dinamikler, değişimin dayandığı temeller açısından sekülerleşme teorilerinin ihmal ettiği özgün bir sekülerleşme biçimini işaret ediyor.

1960'larda dönemin siyasal ve toplumsal koşullarının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve 1980'lerden sonra tek bir örgüt üzerinden etki alanını genişleterek hegemonik bir güç haline gelen "Kürt solu"² (KS), Kürt toplumunda yaşanan değişim sürecinde dikkate değer etkilere sahiptir. Özellikle 1990'lardan itibaren toplumsal bir karşılık bulmasıyla da beraber Kürt solu, gençlerin tutum, değer, inanç, gündelik yaşam pratikleri ve dünya görüşlerinde önemli değişimleri tetikliyor ve bu sebeple kuşakların farklılaşmasında belirleyici bir işlev görüyor. Bu hareketin etnisiteye dayalı sol/sosyalist paradigması ve din/"geleneksel kültür"³ hakkındaki verili sekülerist düşünce

2 Çalışmada "Kürt Solu" (KS) konseptini, Türkiye'de 1960'larda ve 1970'lerde görünürleşen muhtelif Kürt sol örgütleri ve 1980'lerden itibaren Kürt siyasal alanında hegemonik bir aktör konumuna yükselen ana-akım Kürt siyasal hareketini tanımlamak üzere kullanıyorum. 1980'lerden itibaren etno-seküler ve sol/sosyalist bir paradigmaya dayanan KS'nin bünyesinde; devletle çatışan ve yer yer şiddetini sivillere de yönelten illegal ve silahlı PKK örgütü (Kürdistan İşçi Partisi / Partiya Karkerên Kurdistan), toplumsal tabanı bu örgütle kısmi olarak örtüşen legal Kürt siyasi partiler (HEP'ten HDP'ye) ve bu çizgideki dernek ve sivil oluşumlar bulunuyor. Her ne kadar bugün Kürt siyasal alanında muhtelif Kürt sol örgüt ve partiler bulunuyorsa da bunlar etki alanı itibarıyla zayıf kaldıklarından çalışmanın kapsamı dışında bırakıldı.

3 Kürt toplumu özelinde "geleneksel kültür" kavramı, modernleşme sürecinin henüz dönüştürmediği, değişimin yavaş olduğu ve kendi iç mantığı çerçevesinde bir sürekliliğe sahip olan, geçmişten tevarüs eden değerleri içeren dinî kültürel bütünleşmiş cemaatsel yapıyı ve ilişkileri ifade ediyor. Geleneksel toplum yapısı ve kültürü; pre-modern toplumsal/kültürel alışkanlıkları, kurumları, ilişkileri, pratikleri ve inanışları içeriyor. Bu tip cemaat ilişkilerine dayalı geleneksel ilişkiler, Wilson'un da belirttiği gibi bir yönüyle dinî değerler anlamına gelir (Wilson, 1976: 265). 1970'lerden itibaren Kürt sol örgüt ve siyasal oluşumların geleneğe ve dine yaklaşımlarını "geleneğin değersizleşmesi" kavramı